

*Ольга Логвись,
аспірант кафедри психології розвитку та консультування
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, (Україна)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасний вчитель – це професіонал, який знаходиться у постійному творчому пошуку. Педагогу сьогодення необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей. Конкурентоспроможний вчитель повинен володіти надзвичайними можливостями впливати на проблеми світогляду особистості настроїв і моральності учнів. Учитель сучасної школи повинен не просто вчити, а й формувати духовно інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до сучасних вимог, різнобічно розвинену, соціально зрілу, яка успішно засвоює ціннісний нормативний досвід поколінь, виробляючи свій власний досвід діяльності, творчості, спілкування. Процеси, що відбуваються у будь-яких сферах суспільного життя, впливають на особистість, її життєвий простір, внутрішній стан.

Особистість – це цілеспрямована людина з визначеною системою життєвих цінностей та поглядів, обраним життєвим шляхом та унікальним внутрішнім світом. Це людина, що самостійно приймає рішення, бере на себе відповідальність та долає перешкоди на шляху до цілі. Справжня особистість, що досягла успіху в житті, завжди готова допомогти іншим стати на цей шлях [3]. Розвиток особистості відбувається у конкретних суспільних умовах. Слід адекватно співвідносити поняття людини й особистості. Людина як соціальна та біологічна істота є носієм особистості. Поняття людини значно ширше за поняття особистості, бо включає в себе велике коло соціальних і

біологічних ознак – антропологічних, етнографічних, культурних та ін. Особистість характеризується якісними та кількісними проявами психічних особливостей які утворюють її індивідуальність. Індивідуальність – це поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. Поняття особистості тлумачиться неоднозначно – залежно від того, який підхід реалізується дослідником. Можна виділити щонайменше 4 аналітичні підходи – соціально-психологічний, індивідуально-психологічний, діяльнісний та генетичний, реалізовані такими психологами, як: Б.Г.Ананьєв, В.В.Давидов, А.Г.Ковальов, О.М.Леонтьєв, Г.С.Костюк, Ф.Лерш, В.М.М'ясищев, А.В.Петровський, К.К.Платонов, С.Л.Рубінштейн, В.М.Русалов та ін. [2]. Індивідуальність – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості протікання психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. Це особлива і не схожа на інших людина в повноті її фізичних та духовних якостей. Ще Рубінштейн С.Л. говорив, що особистість це «... не тільки той чи інший стан, але й процес, в ході якого внутрішні умови змінюються, а з їх зміною змінюються і можливості впливу на індивіда шляхом зміни зовнішніх умов». У зв'язку з цим механізми зміст, умови розвитку особистості, зазнаючи істотних змін, викликають інтенсивні зміни у формуванні особистості. Перш ніж перейти до розгляду основних вимог до особистості вчителя, розглянемо її структурні складові. Зупинимося на структурі особистості, запропонованій К.К. Платоновим. Перша підструктура особистості включає її соціальну спрямованість, систему провідних ставлень і потреб. Відповідно, першу найважливішу групу вимог до особистості педагога складають вимоги до нього як до представника суспільства і виконавця важливого соціального замовлення: вчитель формує особистість. Це морально-педагогічні якості вчителя, його інтереси, потреби, переконання, ідеали, мотиви поведінки, світогляд, характер.

Учитель не повинен вважати свій характер особистою справою. Він тепер відповідає не лише за свою поведінку, а й за почуття. Інтегральним показником професійної підготовленості майбутнього вчителя є педагогічна спрямованість його особистості: позитивне ставлення до педагогічної діяльності, любов до дітей, психолого-педагогічна культура. Друга підструктура – це підструктура досвіду. Вимоги до індивідуального досвіду вчителя: професійна підготовленість і загальний розвиток (розвиток емоційно-вольової сфери, процесів педагогічного творчого мислення, сформованості вольових звичок тощо). Компетентність учителя передбачає і практичну підготовленість: оволодіння основними педагогічними знаннями, навичками, вміннями (з фахового предмету, педагогіки, психології). Н.В.Кузьміна виділяє такі педагогічні вміння: гностичні, проєктивні, конструктивні, комунікативні, організаторські. Третя підструктура – підструктура форм відображення. Це вимоги до особливостей розвитку його психічних процесів. Змістом інтелектуального самовиховання є розвиток здібностей до педагогічного аналізу і синтезу; розвиток таких якостей мислення, як критичність, самостійність, широта, гнучкість, активність, швидкість; розвиток спостережливості, педагогічної пам'яті та творчої уяви; розвиток культури мовлення вчителя, його словникового запасу. Четверта підструктура охоплює спадкові індивідуальні особливості особистості. Тут об'єктом професійного самовиховання вчителя є стан його здоров'я, природні дані, зокрема, самовиховання культури темпераменту, сенсорної організації, емоційно-вольових якостей особистості, здатності свідомо керувати своїми емоціями [4].

Основним компонентом структури індивідуальності педагога є педагогічна спрямованість його діяльності, котра визначає поведінку, ставлення до професії, до своєї праці, передусім до дитини (спрямованість на прийняття особистості дитини). Професійна спрямованість особистості вчителя – інтерес до педагогічної діяльності і здатність нею займатися та емоційне ставлення до діяльності (любов, задоволення, інші

потреби). Спрямований на дитину вчитель завжди визнає унікальну неповторність кожного учня, дбає про розвиток його індивідуальних здібностей. Таким чином, професійно важливі якості особистості – це комплекс найважливіших індивідуально-психологічних та психофізіологічних особистісних властивостей людини, які достатні та необхідні для успішного виконання діяльності на нормативному рівні. Для успішного виконання професійної діяльності людина повинна володіти низкою характеристик. У науці вони одержали назву «професійні якості» особистості. Важливим підсумком сучасних досліджень з'явилось встановлення того, що будь-яка професійна діяльність реалізується на базі системи професійних якостей.

Отже, професійна спрямованість особистості вчителя характеризується інтересами, нахилами, переконаннями, ідеалами. На підставі їхнього аналізу можна зробити висновок, наскільки значущі для нього педагогічна діяльність та її об'єкт, як глибоко він усвідомлює можливість правильного розв'язання педагогічних задач, як пов'язана педагогічна спрямованість з іншими видами спрямованості, наскільки вчитель задоволений своєю діяльністю, які труднощі трапляються в його діяльності і як він їх долає, як співвідносяться педагогічна спрямованість із самооцінкою особистості, рівнем домагань, здібностями, характером тощо. Спрямованість особистості педагога зумовлює результат і активність у професійній діяльності. Основним мотивом адекватної педагогічної спрямованості є інтерес до змісту педагогічної діяльності, усвідомлення свого покликання, відчуття потреби в обраній діяльності. Професійна самосвідомість (Я-концепція) вчителя визначає його діяльність, спосіб поведінки, систему дій, спрямованих на себе і на взаємодію з учнями. Професійна (педагогічна) самосвідомість (Я-концепція) вчителя – усвідомлення вчителем норм, правил, моделі педагогічної професії, сформованість професійного кредо, концепції педагогічної праці; співвіднесення себе з професійним еталоном, ідентифікація з професією, очікувана оцінка себе референтними людьми; самооцінка. Основними

психологічними характеристиками професійної відповідності (придатності) педагога є схильність (придатність), готовність і включеність. пов'язана із неспецифічними, анатомо-фізіологічними і психічними особливостями людини. Психологічний портрет вчителя утворюють: індивідуальні якості (темперамент, задатки, статеві та вікові характеристики тощо), особистісні якості (особливості соціальної, моральної і духовної сфер людини; комунікативні якості), статусно- позиційні особливості людини (статус, ролі, стосунки у колективі; діяльнісні, поведінкові показники).

Інноваційна особистість – це особистість, яка здатна ефективно працювати і навіть просто існувати в умовах інформаційного суспільства. За Хагеном Е., їй притаманні відкритість новому досвіду, підтримка інновацій і оригінальності мислення інших людей, власне прагнення до новизни, творчий дух. Інноваційна особистість повинна володіти інноваційною чутливістю і адаптивністю, що полягають в готовності оперативно і позитивно реагувати на швидкий темп істотних змін життя, демонструвати готовність до ризику і діяльності в умовах нестабільності і непередбачуваності, самому виступати в якості ініціатора і учасника виробництва інновацій та їх використання. На професійному рівні інноваційна культура вчителя характеризує високий рівень його педагогічної діяльності. Три групи властивостей особистості, які необхідні для формування інноваційної культури педагога: ставлення до дітей як до суб'єктів, що розвиваються, культура людської взаємодії, ставлення до себе як до суб'єкту, що розвивається.

Професійна педагогічна спрямованість – суттєва ознака та передумова справжнього авторитету вчителя, один із найважливіших суб'єктивних факторів досягнення успіхів у професійно-педагогічній діяльності. Вона полягає у стійкій мотивації на формування особистості учня засобами предмета, який він викладає, на переструктурування цього предмета з урахуванням вікових та індивідуальних можливостей, на формування потреби учня у знанні, носієм якого є педагог.

Важливо, щоб учитель володів особливим, індивідуальним стилем сучасного педагогічного мислення, основними ознаками якого є: об'єктивність, критеріальність, системність, комплексність, вірогідність, ієрархічність, домінантність, перспективна спрямованість, аналітичність, логічність, несуперечливість, критичність і самокритичність.

Професійно значущою рисою вчителя є стресостійкість. У здійсненні навчально-виховного процесу педагог повинен володіти розвиненим професійним мисленням, бути здатним до постійної інноваційної діяльності. У своїй педагогічній діяльності вчителі потрапляють у різні стресові ситуації, вирішують проблеми, пов'язані з навчанням, вихованням, перевихованням, побутовою невлаштованістю, зазнають психологічного тиску як з боку адміністрації, учнів, так і з боку батьків, переживають внутріособистісні суперечності тощо. Адаптації вчителя до стресових ситуацій сприяє його соціально-психологічна толерантність (терпимість). Особистісні механізми стресостійкості у педагогів мають конструктивну спрямованість, що сприяє їхньому професійному зростанню і самореалізації (справжня адаптація). Без сформованої стресостійкості педагог не зможе конструктивно виходити зі стресових ситуацій, ефективно розв'язувати професійні та життєві проблеми, бути соціально адаптованим.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, наскільки значущі для становлення індивідуальності педагога є усвідомлення можливостей правильного розв'язання педагогічних задач, як пов'язана педагогічна спрямованість з іншими видами спрямованості, наскільки вчитель задоволений своєю діяльністю, які труднощі трапляються в його діяльності і як він їх долає, як співвідносяться педагогічна спрямованість із самооцінкою особистості, рівнем домагань, здібностями, характером тощо.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А.Г. Асмолов. – 4-е изд., испр. – М.: Смысл; Издательский центр «Академия», 2010. – 448 с.
2. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. Кн.1: Общие основы психологии : Учебник для высших педагогических учебных заведений / Р.С. Немов. – М.: Владос, 2001 . – 688 с.
3. Олпорт Г.В. Личность в психологии. – М.: Ювента, 1998. – 350 с.
4. Райгородський Д.Я. Психологія особистості. Хрестоматія. - Самара: Видавничий дім «Бахрах-М», 2000. – 672 с.
5. Старовойтенко Е.Б. Психология личности в парадигме жизненных отношений: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академический Проект; Трикста, 2004. – 256 с. – С. 148 - 154.